

the current situation and is described the process of it deployment. The lectures presented the problem of character and described the process of their construction; the features of the application in the educational process of high school by microteaching method and the method of "case study".

Статтю подано до друку 15.12.2014.

© 2014 р.

I. М. Чорна (м. Тернопіль)

КОНЦЕПЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Вибір професії — один із найважливіших життєвих виборів, які повинна здійснювати людина в юному віці. Успішне вирішення проблеми професійного вибору має вагомий наслідок і для особистості і для суспільства. Від праці у великій мірі залежить задоволеність людини своєю долею. Це моральне задоволення від улюбленої роботи, від життя. Зменшення ступеня ймовірності розчарувань, пов'язаних із першими самостійними кроками у житті. Правильний вибір професії — це важлива умова підвищення продуктивності праці, як запоруки добробуту громадян та процвітання держави [4].

Вибір професії — та точка, де сходяться інтереси особи і суспільства, де можливе і необхідне гармонійне поєднання особистих і загальних інтересів. Не пригнічення особистого суспільним і не знехтування суспільними інтересами заради особистого блага, а саме поєднання цих інтересів заради загального блага це оптимальний шлях рішення складних проблем професійного вибору. Умови професійного вибору суспільно обумовлені, а тому часто міняються. Це перетворює вибір професії на велику соціальну проблему, вирішення якої вимагає систематичної роботи. Лише науково обґрунтований процес вибору майбутньої професії забезпечує ефективне професійне самовизначення, гарантує можливість самореалізації, самоствердження.

Втрати із-за погано налагодженої системи профорієнтації надто великі. Погано організована профорієнтаційна робота приводить до того, що чимала кількість молодих людей обирає майбутню професію, керуючись поверхневими мотивами. Через ігнорування наукових підходів до вибору професії, у працівника розвивається синдром незадоволеності своєю долею, проявляються психологічні комплекси, психосоматичні захворювання. Зі сторони інтересів держави: понижена продуктивність праці, низька її якість, відсутність спеціалістів на робочих місцях, неможливість використовувати працівників по спеціальності, брак робочої сили в одних галузях і надлишок в інших і т.д. [6].

Недоліки у системі профорієнтаційної роботи негативно впливають на соціально-економічну ситуацію в Україні. Організація і налагодження системи профорієнтаційної роботи величезний резерв економічного і соціального розвитку в державі. Підготовка підростаючого покоління до науково обґрунтованого, свідомого вибору професії — завдання першорядного значення.

Наявність, з однієї сторони, різноманітних професій і спеціальностей, з іншого — людей, що відрізняються цілим рядом стійких індивідуально-особистих характеристик, вимагає врахування цих факторів у виборі професії, навчального закладу, розстановці і перестановці кадрів на робочих місцях, тобто в цілому врахування людського фактору [2].

В умовах розширення сітки недержавних вищих навчальних закладів, платної форми навчання, зростає процент ймовірності несвідомого, необґрунтованого вибору навчального закладу, майбутньої професії молодою людиною. Як свідчать результати досліджень, все більше розвивається тенденція, коли при виборі професії на перший план висуваються

поверхневі мотиви вибору, зокрема, матеріальні можливості батьків абітурієнта, а не його інтереси, здібності, професійно необхідні якості.

За таких умов зростає актуальність проблеми профорієнтації молоді. Держава повинна з усією відповідальністю ставитись до процесу професійного самовизначення молоді. Забезпечувати молодим громадянам свідомий, науково обґрунтований підхід до вибору майбутньої професії, надавати достовірну інформацію, використовуючи для цього передові наукові профорієнтаційні технології. Що, в свою чергу, гарантуватиме державі відмінних спеціалістів, професіоналів.

Таким чином, профорієнтація повинна активно допомагати юнакам та дівчатам в пошуках свого життєвого шляху, відповідно до суспільних потреб та особистих інтересів, нахилів і здібностей, у самостійному, свідомому і вільному виборі професії. Саме самостійному, бо як би добре не була налагоджена профорієнтаційна робота, кінцеве рішення доведеться приймати самому абітурієнтові. Разом з тим, профорієнтація повинна сприяти розвитку особистості із урахуванням задоволення духовних потреб, максимального розвитку можливостей людини. Це означає, що профорієнтацію не можна відривати від завдань усестороннього і гармонійного розвитку учнів.

Профорієнтаційна робота передбачає формування у молоді професійної перспективи, розгорнутих у часі життєвих планів, спрямованих на вибір професії і утвердження себе як суб'єкта професійної діяльності.

Профорієнтація визначається як комплексна науково обґрунтована система форм, методів та засобів впливу на особу з метою оптимізації її професійного самовизначення на основі врахування особистих характеристик кожного індивідуума та потреб ринку праці. Вона спрямована на досягнення збалансованості між професійними інтересами і можливостями людини та потребами суспільства в конкретних видах професійної діяльності [1].

Професійна орієнтація є соціально-економічною категорією за походженням, сутністю й показниками оцінки ефективності. За методами вирішення професійна орієнтація — це соціально-економічна, медико-фізіологічна та психолого-педагогічна проблема. Профорієнтаційна робота сприяє цілеспрямованому розвитку здібностей і талантів людини, зростанню її професіоналізму елементів державної політики в сфері соціального захисту та зайнятості населення.

Професійна орієнтація забезпечує ефективне використання трудового потенціалу особи, сприяє підвищенню її соціальної та професійної мобільності, відіграє значну роль у професійно-кваліфікаційного рівня, розвиток соціально-економічної ініціативи інтелектуальної та трудової незалежності.

Розробка цілісної системи професійної орієнтації набуває особливого значення в умовах ринкової економіки, коли інтенсифікується процес вивільнення робочої сили і підвищуються якісні вимоги до кваліфікації працівників. Науково обґрунтований і усвідомлений вибір громадянами професії створює передумови для отримання максимальних результатів від трудової діяльності, професійна орієнтація сприяє також раціональній структурній перебудові народного господарства з урахуванням реальної потреби в професіях (спеціальностях), є засобом запобігання стресовій поведінці людей, яким загрожує безробіття.

Підготовка молоді до праці і вибір професії – важлива державна справа. Необхідно забезпечити зв'язок загального та трудового виховання, організувати участь старшокласників у суспільно корисній праці, забезпечувати свідомий вибір професійної підготовки [3].

Професійна орієнтація – частина соціального самовизначення особистості. Вибір професії по-справжньому вдалий тільки тоді, коли він пов'язаний з соціально-моральним вибором, з роздумами про смисл життя [4].

Систематизація наукової літератури дала змогу виокремити три основних теоретичних підходи до проблеми профорієнтації.

Перший підхід базується на стабільності і практичній незмінності індивідуальних якостей, від яких залежать способи і успіх діяльності. Акцент робиться, з однієї сторони, на відборі і підборі людей, які найбільше підходять до тієї чи іншої роботи, а з іншої сторони, на виборі роботи, що найбільше відповідає індивідуальним якостям тієї чи іншої людини.

Другий підхід базується на ідеї спрямованого формування здібностей, враховуючи те, що у кожної людини можна виробити необхідні якості.

Ці два підходи можуть формулюватися по-різному, але їх спільний методологічний недолік у тому, що індивідуальність і трудова діяльність розглядаються як незалежні величини, одна з яких домінує над іншою.

Третій підхід — орієнтація на формування індивідуального стилю діяльності. Цей підхід ґрунтується на наступних передумовах:

1. Наявність стихійних, не коригованих, таких, що не піддаються вихованню особистісних якостей, суттєвих для досягнення успіху в професійній діяльності.
2. Наявність різних за способами, та однакових за кінцевим результатом (продукт праці) варіантів пристосування до умов діяльності.
3. Наявність широких можливостей для подолання слабого прояву окремих здібностей за рахунок їх тренування чи компенсації засобами інших здібностей, чи способів роботи.
4. Формування здібностей необхідно здійснювати із урахуванням індивідуальної своєрідності особистості, тобто внутрішніх умов розвитку, із врахуванням зовнішніх умов предметного та мікросоціального середовища [6].

Кожен із трьох основних теоретичних підходів має свою науково-практичну цінність, але як самостійний жоден не являється повним, довершеним, а тому є не ефективним, що доведено практикою минулих десятиліть.

З середини минулого століття і до наших днів перед школою ставилось завдання профорієнтації учнів. Профорієнтаційні заходи досліджувались науковцями, вдосконалювались, рекомендувались нові форми для впровадження в шкільну практику, і в певній мірі реалізувались в навчальному процесі, але так і не давали вагомого практичного ефекту.

Проаналізувавши недоліки практики організації профорієнтаційної роботи минулих років, ми прийшли до висновку, що основним упущенням була відсутність науково обґрунтованої системи профорієнтаційної роботи у школі та не підготовленість майбутніх вчителів до даного аспекту педагогічної діяльності. Так, були окремі заходи, застосовувались нові прийоми роботи, вводились нові форми, але всі вони були відірвані одна від одної, здійснювались стихійно, від випадку до випадку, а тому ефект від них якщо і був, то незначний.

Враховуючи раціональні моменти, проаналізованих вище трьох підходів до проблеми профорієнтації, результати досліджень стану профорієнтаційної роботи, ми вважаємо: що профорієнтаційна робота повинна здійснюватися в рамках державної системи профорієнтації в Україні. Функціонувати як налагоджена, поетапна система, сформована на принципах послідовності і наступності, взаємозв'язку між окремими компонентами загальної структури.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури, результатів експериментальних досліджень, нами розроблено проект Концепції державної системи профорієнтаційної роботи в Україні.

Професійна орієнтація — це планомірна, науково обґрунтована система заходів, спрямованих на забезпечення допомоги особистості в активному, свідомому, професійному самовизначенні та трудовому становленні з врахуванням інтересів, здібностей,

психофізіологічних можливостей, індивідуальних особливостей особистості та кон'єктури ринку праці для повноцінної самореалізації в професійній діяльності.

Структура державної системи профорієнтаційної роботи в Україні [5].

1. Дошкільна структурна ланка.

Профорієнтаційна робота здійснюється на базі дошкільних навчальних закладів.

Відповідальний координатор: практичний психолог дошкільного навчального закладу.

Завдання:

1. Виховання любові до праці та поваги до результатів праці інших людей.
2. Попереднє ознайомлення із світом професій. Засоби реалізації: дидактичні ігри, навчально-виховні ранки, професіографічні екскурсії, бесіди, активне використання професіографічної наочності, навчально-розвиваючого ігрового матеріалу.
3. Залучення дітей до різноманітних видів трудової, творчої та мистецької діяльності.
4. Попередня діагностика домінуючих інтересів та здібностей.
5. Сприяння створенню адекватних умов для розвитку здібностей дитини.
6. Профінформаційна, просвітницька робота із батьками.

2. Шкільна структурна ланка.

Профорієнтаційна робота здійснюється на базі загальноосвітніх навчальних закладів.

Відповідальний координатор: психолог-профорієнтолог загальноосвітнього навчального закладу.

Завдання:

1. Вивчення індивідуальних особливостей кожного учня, його здібностей, інтересів, нахилів.
2. Створення адекватних умов для розвитку, формування та закріплення здібностей та інтересів кожного учня.
3. Виховання поваги до праці та результатів праці інших людей.
4. Формування в учнів елементарних вмінь та навичок, необхідних для виконання різних видів праці у виробничих умовах.
5. Виховання загально-людських, загально-трудова, загально-професійних якостей та потреб.
6. Ознайомлення школярів із світом професій, кон'єктурою ринку, умовами правильного вибору майбутньої професії.
7. Теоретична підготовка школярів до вибору професії засобами профосвіти, профінформації.
8. Ознайомлення учнів із галузями народного господарства, системою розподілу праці, класифікацією типів професій.
9. Ознайомлення із специфікою професій, із вимогами, які висуває конкретна професія до обсягу знань, вмінь, навичок, особистісних якостей опанта. Засоби: професіограми, бесіди, професіографічні екскурсії.
10. Розвиток вміння самостійно аналізувати, складати професіограми різних видів професійної діяльності.
11. Виявлення та розвитку професійно-необхідних якостей особистості та сприяння їх розвитку та вдосконаленню.
12. Формування у молодих людей установки на власну активність та самопізнання як основу професійного самовизначення.
13. Сприяння формуванню образу «Я» як суб'єкта майбутньої професійної діяльності.
14. Виховання у школярів якостей особистості, що визначають активну життєву позицію.

15. Співставлення здібностей, інтересів, нахилів, психічних, фізичних можливостей учня із його бажаннями та намірами.
16. Перевірка можливостей особистості для самореалізації у різних видах професійної діяльності шляхом організації професійних проб.
17. Формування вміння зіставляти образ «Я» із вимогами професії до особистості, створювати на цій основі професійні плани, та перевіряти їх в процесі роботи по самовдосконаленню.
18. Формування позитивної мотивації та психологічної готовності до вибору професії.
19. Цілеспрямований, планомірний вплив та допомога в процесах самопізнання, самовиховання та професійного самовизначення.
20. Забезпечення своєчасної професійної допомоги спеціаліста у перевірці правильності зробленого вибору засобами профконсультації.
21. Допомога у підготовці до оволодіння обраною професією.
22. Забезпечення єдності вихованих впливів школи та сім'ї.
23. Забезпечення учнів науково-обґрунтованою, об'єктивною профінформацією.
24. Забезпечення адекватного, науково-обґрунтованого, професійного вибору кожним учнем до моменту закінчення школи.

В рамках науково обґрунтованої системи профорієнтаційної роботи у школі, здійснюється **поетапне** формування професійної спрямованості учнів впродовж усього навчального періоду.

Функціонування системи профорієнтаційної роботи в школі забезпечують: відповідальний координатор психолог – профорієнтолог, вчителі, класні керівники; працівники бібліотеки, шкільний лікар.

Шкільна структурна ланка державної системи профорієнтації функціонує згідно наукових принципів та вимог щодо організації профорієнтаційної роботи у школі.

В шкільний період передбачається діагностувати та сприяти створенню адекватних умов для розвитку здібностей, у відповідності до вікових етапів. Здійснювати профосвіту, профінформацію, профконсультацію, профдіагностику (профдіагностика здійснюється виключно в рамках профконсультації, яка є компетенцією шкільного профорієнтолога), надавати компетентну допомогу в професійному самовизначенні, виборі професії та найбільш адекватного їй навчального закладу.

Однією із найважливіших умов забезпечення ефективності системи профорієнтації в школі є предметна спеціалізація, яка забезпечуватиметься ранньою діагностикою та розвитком домінуючих здібностей школярів. Чим раніше будуть виявлені домінуючі інтереси, здібності дитини, тим більше часу буде відведено на створення адекватних умов для їх розвитку та формування. У школяра появляється можливість та час для «примірки професії», усвідомлення своєї професійної «Я» концепції. Буде змога порівняти рівень розвитку власних здібностей, професійно необхідних якостей із вимогами обраної професійної діяльності до опанта. За необхідності, шкільний психолог профорієнтолог за допомогою психокорекційних програм, тренінгів, зможе надати допомогу у підвищенні рівня розвитку професійно необхідних якостей особистості, професійної спрямованості загалом [5].

Професійна спрямованість – важлива особистісна якість учнів, інтенсивний розвиток якої в шкільні роки сприяє свідомому вибору конкретної професії. Тому знання закономірності зародження, розвитку і функціонування соціально-економічних умов дає змогу проаналізувати вибір школярем майбутньої трудової діяльності, регулювати цей процес відповідно до покликання, здібностей, можливостей учнів, тобто здійснювати ефективну профорієнтаційну роботу [4].

Профорієнтація учнів школи являє собою органічну частину всієї системи профорієнтації. Профорієнтаційна робота в рамках шкільної структурної ланки повинна стати науково-обґрунтованою системою допомоги учням у процесі свідомого і вільного вибору професії. Головним об'єктом цієї системи є особистість школяра, від молодшого до старшого шкільного віку.

Вибір професії не може бути процесом стихійним і залежати від випадкових факторів. Він повинен будуватись таким чином, щоб можливості оптанта узгоджувались із рядом об'єктивних факторів. Основна ділянка і ведуча роль у цьому процесі належить школі.

Незважаючи на те, яким буде кінцевий вибір школяра, він має право на науково-обґрунтовану інформацію про наявні в нього інтереси, здібності, нахили до того чи іншого виду діяльності, професії. Гарантувати це право, як і забезпечувати розвиток професійного самовизначення кожної дитини, повинна школа, зокрема, чітко налагоджена послідовна та поетапна система профорієнтаційної роботи у школі.

Сучасна школа повинна з усією відповідальністю ставитись до професійного вибору учнів. Забезпечувати молодим громадянам науково-обґрунтований підхід до вибору майбутньої професії, надавати достовірну інформацію, використовуючи для цього передові наукові програми з профорієнтаційної роботи.

3. Позашкільна структурна ланка.

Профорієнтаційна робота здійснюється на базі центрів зайнятості, профконсультаційних центрів, відділів кадрів державних та комерційних установ.

Відповідальний координатор: психолог-профорієнтолог.

Завдання:

1. Надання кваліфікованої допомоги у пошуку професії, навчального закладу.
2. Проведіння переорієнтація, перекваліфікація.
3. Кадровий профвідбір, профпідбір.

За обставин росту безробіття, допомога в адаптації в умовах певної трудової діяльності, допомога в оптимальній перекваліфікації, що ґрунтується на виявленні другорядних за ступенем домінування інтересів, здібностей, психофізіологічних можливостей особистості. Професійна підготовка [5].

Таким чином, державна система профорієнтації повинна забезпечувати поетапну, планомірну, науково обґрунтовану роботу по профдіагностиці здібностей; сприяти створенню умов для їх розвитку; встановлювати їх профвідповідність; здійснювати систему заходів по підбору професії для оптанта; допомагати адаптуватись в умовах трудової діяльності; за необхідності здійснювати переорієнтацію.

Література

1. Пазюченко Т. М. Індивідуалізація профорієнтаційної роботи зі старшокласниками та її психолого-педагогічна модель / Т. М. Пазюченко // Психологія: Зб. наук. пр. – Київ. – 2000. – Випуск 1 (8). – С. 118 – 126.
2. Сидоренко В. К. Системний підхід до визначення компонентів профорієнтаційної роботи з молоддю / В. К. Сидоренко, В. Б. Харламенко // Науковий вісник Національного аграрного університету. – К., 2000. – Вип. 30 – С. 230 – 237.
3. Сидоренко В. К. Система профорієнтаційної роботи у загальноосвітній школі/ В. К. Сидоренко, В. Б. Харламенко // Наукові записки: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Ювілейний випуск. – К.: НПУ, 2000. – Ч. 2. – С. 105 – 111.

4. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
5. Чорна І. М. Психологія профорієнтаційної діяльності / І. М. Чорна // Тернопіль: видавництво ТНПУ, 2006. – 66с.
6. Чорна І. М. Формування психологічної готовності майбутнього вчителя до профорієнтаційної роботи в школі : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ірина Михайлівна Чорна. – К., 2003. – 349 с.

В статье раскрыто значение выбора профессии в жизни человека. Проанализировано государственное значение профориентационной работы с молодежью. Раскрыты механизмы влияния качества профориентационных мероприятий на уровень профессионального самоопределения. Обосновано необходимость применения научного подхода в разработке профориентационных технологий.

Систематизировано основные теоретические подходы к профориентационной работе в психологии. Произведен их качественный анализ и выработан авторский подход к приемам профориентации. Проанализировано причины неэффективности профориентационной работы прошлых лет.

Разработано и предлагается к обсуждению авторский проект Концепции государственной системы профориентации в Украине. Подробное содержание государственной системы профориентации будет отображено в последующих статьях.

The article reveals the importance of career choices in life. Analyzed the State importance of vocational guidance work with young people. Revealed mechanisms of influence of the quality of vocational guidance activities at the level of professional self-determination. Justified the need for a scientific approach to the development of vocational guidance technology.

Systematized the main theoretical approaches to vocational guidance work in psychology. Made their qualitative analysis and developed the author's approach to the methods of vocational guidance. Analyze the reasons of ineffectiveness of career guidance in previous years.

Developed and offered to discuss the author's project of the Concept of State system of vocational guidance in Ukraine. The detailed content of the State system of vocational guidance will be displayed in the following articles.

Статтю подано до друку 10.12.2014.

©2014 р.

О. М. Чанцева-Коваленко (м. Суми)

СПЕЦИФІКА РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ПІД ЧАС СІМЕЙНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ

Одна із гострих проблем практичного психолога під час сімейного консультування - отримання повної, об'єктивної, достатньої інформації про ситуацію у сім'ї клієнта. Від цієї інформації залежить точність постановки діагнозу, вибір методів і напрямку корекційної роботи і ефективність допомоги. А.Н. Волкова, Т.М. Трапезнікова вважають, що збір інформації передбачає наявність у консультанта певної моделі сім'ї і шлюбу, можливих джерел їх дестабілізації. Однак теорія сім'ї і шлюбу є ще далекою до завершеності. Це породжує значні розходження у методах і характері інформації, яка збирається, її інтерпретації і використанні [8, с. 34]. Аналіз літератури з даної проблематики дає підстави стверджувати, що різні теоретичні